

УДК 94:[355.483(47+57)+355.244.3(=511.141)]

КУЦЬКА ОЛЕСЯ,

кандидат історичних наук, доцент,

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ ІЗ МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ В ХОДІ БОЙОВИХ ДІЙ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК НА УГОРСЬКІЙ ТЕРИТОРІЇ НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті аналізуються стосунки між угорським населенням та радянськими військовослужбовцями під час перебування Червоної Армії на території Угорщини наприкінці Другої світової війни. Шляхом узагальнення даних, задекларованих попередніми дослідниками, аналізуються факти, що вплинули на формування в угорців сприйняття радянської присутності в межах їхньої країни від настороженого до негативного. Визначено, що перебування радянських військ в Угорщині сприймалось місцевим населенням як етап "червоної" окупації.

Ключові слова: Друга світова війна; Червона Армія; Угорщина; пропаганда; злочини червоноармійців; окупація.

Постановка проблеми. Війна та військові дії тягнуть за собою низку складних проблем, як-от: політичні узгодження їх результатів для кожної з учасниць, економічне відновлення держави, соціальні відносини всередині країн та взаємовідносини між місцевим населенням та військовослужбовцями армії іншої держави, військові формування яких у силу політичних чи військових причин опинились у межах їх території. Останнє положення є не менш важливим серед інших зазначених як для дослідження питань політичних, соціологічних, психологічних, так й історичних.

Розуміння важливих принципів перебування військ на території іншої держави сприяє розумінню напрямів формування поведінки українських військовослужбовців у ході миротворчих, стабілізаційних та гуманітарних місій, розкриває допущені помилки та створює підґрунтя для прогнозів щодо можливого розвитку подій.

Власне, формування стосунків між населенням країн Європи та Червоною Армією в часи й після завершення Другої світової війни є невичерпним джерелом для розуміння способів налагодження цих зв'язків. Проте дослідження вимагатимуть окремих підходів до кожної країни, адже взаємосприйняття залежало від довоєнних політичних відносин між державами, від масштабів участі сторін у війні, від подальших військово-стратегічних планів та потреб політичного курсу держави, військові частини якої перебувають на території іншої держави, від поведінки самих військовослужбовців-"чужинців" та бажання місцевого населення їх сприймати як визволителів чи як окупантів.

Метою роботи є проаналізувати наявні відомості щодо перебування Червоної Армії на території Угорщини, дослідити характер стосунків між угорським населенням і радянськими солдатами та визначитись із причинами сприйняття цього періоду цивільним населенням Угорщини як нової окупації.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Питання взаємовідносин між угорським населенням та червоноармійцями в публікаціях радянського періоду практично не порушувалось. Щоправда, окремі особливості впливу на противника та робота з місцевим населенням аналізуються на сторінках праці радянського воєначальника М. Бурцева [1]. Найбільше з сучасних російських дослідників проблемою усвідомлення поведінки червоноармійців під час бойових дій радянських військ у Європі займалась історик О. Сенявська [2-4], у роботах якої можна простежити альтернативний радянському погляд. Проте й вона намагається певним чином "згладити" факти негативних учинків, пояснити їх психологією війни.

Найгостріші дискусії розгорнулись на сторінках мережі Інтернет, особливо що стосується питань взаємовідносин червоноармійців із жінками європейських держав. Найвідомішим повідомленням є "Зверства Советской Армии в Европе"¹, у відповідь на яке з боку російських авторів видано низку "пояснень та спростувань" (зокрема і вже згадуваним істориком О. Сенявською).

На Заході критичне переосмислення подій публічно почало відбуватись приблизно наприкінці 1980-х років. Це зумовлено, на нашу думку, такими чинниками: по-перше, небажанням західних країн, особливо тих, що тяжіли у своїй політиці до СРСР, псувати вже налагоджені стосунки. По-друге, у деяких країнах тривалий час існувало почуття братерства та вдячності за звільнення від нацистського поневолення. По-третє, окремі дослідники побоювались покарань за відступ від на-в'язаних комуністичною партією ідеологічних стереотипів. Так, дослідженню взаємосприйняття угорців із червоноармійцями присвячена публікація злочинів Червоної армії А. Кейс ("Mit művelt a magyarokkal a Vörös Hadsereg?") [5]. Становить інтерес і двотомне видання під назвою "Történelmes megszállás", що узагальнює документальні підтвердження злочинів, які радянські солдати чинили під час бойових дій в Угорщині [6]. Ця тема простежується й в окремих публікаціях Д. Бігарі

¹ https://vitrenko.io.ua/s389606/zverstva_osvoboditeley_zverstva_sovetskoy_armii_v_evrope

[7]. Порівняння насилля, яке прийшло у Відень та Будапешт разом із Червоною Армією, робить А. Пето [8]. Можна сказати, що в цій роботі відкриваються фактичні матеріали, які "не прийнято" було обговорювати на пострадянському просторі та які відображають альтернативну оцінку сприйняття польським населенням радянських військ на своїй території. Отже, проблема взаємовідносин між мешканцями Угорщини та Червоною Армією не є білою плямою в історії, проте вона вимагає продовження неупереджених досліджень, які б ґрунтувались на позиціях обох сторін.

Наукова новизна визначається обмеженою кількістю в українській історіографії спеціальних узагальнених праць з указаної тематики в запропонованих хронологічних межах. Отже, на сторінках цієї статті вперше систематизується причинно-наслідковий характер відносин у площині "угорське населення - Червона Армія".

Виклад основного матеріалу.

Короткий огляд бойових дій Червоної Армії на території Угорщини. Як відомо, в ході наступальних боїв 2-го Українського фронту Червоної Армії 23 вересня 1944 року в районі Баттонья частини 18-го танкового корпусу та 243-ої стрілецької дивізії 53-ої армії першими перетнули кордони Угорщини й через два дні звільнили перше на своєму шляху місто - Мако [9, с. 65]. Інші війська 6-ої танкової армії 2-го Українського фронту вийшли на угорський кордон 5 жовтня й південніше Орадя-Маре звільнили місто Салонта [10, с. 247].

6 жовтня 1944 року 2-й Український фронт під командуванням Р. Малиновського розпочав проведення Дебреценської операції. На першому її етапі (6-12 жовтня) противник був розгромлений на дебреценському та сегедському напрямках. На другому (13-28 жовтня) - війська фронту звільнили від гітлерівців усе лівобережжя Тиси, 20 жовтня оволоділи м. Дебрецен, на правому фланзі вийшли на південь від міста Польшар, а на лівому - форсували Дунай і захопили м. Байя (21 жовтня 1944 р.). Загалом радянські війська звільнили 29 відсотків території країни та четверту частину її населення [9, с. 66].

У захопленому Дебрецені 2 грудня 1944 року, згідно з попередньою домовленістю між кремлівськими лідерами й представниками угорських військових і політичних кіл, був створений коаліційний Угорський національний фронт незалежності (УНФН).

Отже, на початку грудня 1944 р. центр політичної діяльності перемістився у м. Дебрецен. Тут поряд із керівництвом партій, які входили в УНФН, зібралися й ті колишні генерали уряду Хорті, які після 15 жовтня перейшли на бік Червоної Армії [Там само, с. 67].

21 грудня 1944 року відбулося перше засідання Тимчасових національних зборів. Новий парламент, що зібрався в Дебрецені, 22 грудня 1944 року сформував національний уряд, склад якого цілком збігався зі списком, який попередньо узгодили Й. Сталін і Молотов у Москві [11].

Політичні та стратегічні інтереси вимагали від радянських військ якнайшвидшого звільнення всієї території Угорщини, тому після успішного завершення Дебреценської операції одразу ж, 29 жовтня 1944 року, розпочалася битва за Будапешт. Зайняти його стало необхідним для Й. Сталіна не лише з позиції випередження англійських та американських союзників, але й тому, що настав вигідний момент для більшовизації Угорщини: "Звільнення столиці від німецько-нацистського ярма повинно прискорити ... створення демократичного уряду ... і справити сприятливий вплив на окремі елементи з числа буржуазних партій та угруповань, які ще вагаються" [12].

Військово-політичне керівництво СРСР було незадоволене повільним просуванням 2-го Українського фронту Р. Малиновського. В обговоренні ситуації брав участь командувач 3-го Українського фронту, що діяв у Сербії, маршал Ф. Толбухін. Роль останнього у зв'язку із тим, що 2-му фронту не вдалося самостійно досягти успіху поблизу Будапешта, різко зростала. Уже на середину жовтня підпорядковані йому війська отримали наказ Ставки ВГК після захоплення Будапешта припинити рух вперед і розпочати підготовку до проведення наступальної операції на території Угорщини.

Відповідно до нового задуму, 19 грудня 1944 року радянські війська почали новий наступ на Будапешт, у якому з 12 грудня 1944 року брав участь ще й 3-й Український фронт. 26 грудня кільце довкола угорської столиці було замкнуте [13]. На початку січня 1945 року розпочався штурм столиці. Ліквідація гітлерівських військ у східній частині столиці Угорщини (Пешті) тривала з 27 грудня 1944 року до 18 січня 1945 року. А вже 20 січня 1945 року була підписана угода про перемир'я між СРСР, Великобританією та США з одного боку, й Угорщиною - з іншого. Відповідно до угоди, остання оголошувала війну Німеччині, її уряд зобов'язувався роззброїти гітлерівські війська в Угорщині, виставити не менше 8 піхотних дивізій із засобами посилення для боротьби проти рейху під загальним керівництвом союзного (радянського) головнокомандування [Там само].

Незабаром, з 16 березня 1945 року, після відбиття потужного контрнаступу гітлерівських військ у районі озера Балатон, радянські війська розпочали Віденську операцію. Основний удар завдав 3-й Український фронт своїм правим крилом по головному танковому угрупованню противника, щоб відрізати йому шляхи відходу на захід і спільно з рештою сил фронту знищити угруповання, відкрити шлях наступу до західних кордонів Угорщини. 2-й Український фронт брав участь в операції силами 46-ї армії, яка вела наступ уздовж правого берега Дунаю на Дьйор, а потім на Відень.

За радянськими даними, унаслідок вдалого наступу 4 квітня 1945 року територія Угорщини була повністю звільнена від гітлерівських військ [Там само]. А вже 6 квітня 1945 року прем'єр-міністр Тимчасового національного уряду Угорщини направив телеграму Й. Сталіну, у якій від імені угорського народу та уряду висловлював подяку за звільнення країни Червоною Армією і просив надати можливість сформованим частинам нової угорської армії "взяти участь в остаточному розгромі гітлерівського звіра" [9, с. 76].

Проте відомості румунської історіографії зазначають, що вищевказане не відповідає дійсності: бої тривали у західних прикордонних районах ще більше тижня, до 13 квітня. Тому оголошена Радянським Союзом дата була цільовою в сталінському наступі в Угорщині. Також неправильним є твердження, що 4 квітня остаточно було скинуто режим "Схрещених стріл". Цей уряд офіційно був розформований 28 березня, на наступний день після того, як Салаші та його міністри втекли до Австрії. Оскільки бойові дії затягнулися в Угорщині на місяці (особливо це стосується Будапешта), Радянський Союз провів перемовини про створення Тимчасового уряду задовго до квітня 1945 року, уже в грудні 1944 року цей уряд розпочав свою роботу в східній Угорщині [14].

Перші зустрічі угорського населення із радянськими військами.

Характеризуючи перші враження угорців про червоноармійців, варто наголосити, що окрема частина населення, залякана гітлерівською пропагандою, зу-

стрічала війська 2-го Українського фронту зі страхом і недовірою. І це цілком зрозуміло: у країну прийшла армія противника. Вона могла вбивати і мстити" [15]. Такі перестороги не були безпідставними, оскільки переможна Червона Армія прийшла в Угорщину як завойовниця. При цьому слід урахувати той факт, що Угорщина однією із перших розпочала бойові дії з Радянським Союзом, а червоноармійці відчували задоволення від того, що вони нарешті опинилися на землі своїх ворогів і були сповнені почуття помсти [5].

Більше того, угорці мали страх перед червоноармійцями й у зв'язку з етнічними відмінностями [8]. Представники радянської армії, окрім типової для сталінського режиму поведінки, характеризувалися жорсткістю та патологічною недовірою, яка охоплювала як цивільне населення, так і, власне, контингент військово-службовців [5].

Отже, ситуація на фронті, що швидко змінювалася, вимагала від радянської пропаганди оперативності. У перший період діяльності основними завданнями відділення по роботі серед угорських військ та населення були: широке роз'яснення мети та завдань Червоної Армії, що вступала на територію країни; викриття гітлерівсько-салашистської пропаганди про СРСР та його війська; мобілізація населення для надання допомоги та сприяння червоноармійцям у їхній боротьбі проти німців та салашистів [16, с. 3]. При цьому широкого розповсюдження набули листівки, газети, брошури та інші матеріали, які друкували угорською мовою. Через радіомовні станції транслювали матеріали ТАРС та Радінформбюро [17].

Радянське керівництво в закликах до угорського народу роз'яснювало, що Червона Армія не має наміру руйнувати місцеві порядки й запроваджувати свої правила в зайнятих нею районах, що приватна власність громадян залишається недоторканою й перебуватиме під охороною радянського військового керівництва. Усі місцеві органи влади та цивільного самоуправління, які існували до приходу Червоної Армії, зберігаються [10, с. 247-248]. Зокрема, у "Заклику командування Червоної Армії до населення звільненої території Угорщини" від 27 жовтня 1944 року, крім іншого, містилося прохання "залишатися на місцях і продовжувати мирну працю". Документ підкреслював, що "гітлерівська Німеччина війну програла. Становище німецько-фашистської армії - безнадійне. Вона напередодні розгрому". Радянське командування закликала угорське населення всебічно допомагати Червоній Армії: "Тим самим ви наблизите час припинення війни на вашій землі, час вигнання за межі вашої країни німецьких окупантів" [18, с. 230].

Існують відомості, що червоноармійці здобули собі повагу з боку населення першого ж звільненого населеного пункту - Мако, передусім завдяки тій допомозі, яку надавали для налагодження більш-менш належної життєдіяльності міста. На знак подяки їм влаштували гостини, приносили продукти харчування [17]. А надалі навіть угорська поліція, доповідаючи уряду про випадки, коли радянські війська, захопивши награбоване німцями майно, повертали його населенню, відмічала, що населення робить висновки на користь більшовиків і неприємно зустрічає розпорядження про евакуацію [Там само].

Поряд із морально-психологічною роботою серед місцевого населення Військова рада 2-го Українського фронту визначала важливим запобігти випадкам ненормальних стосунків між воїнами Червоної Армії та угорцями. З цієї метою політоргани, партійні та комсо-

мольські організації проводили роботу з інтернаціонального виховання особового складу. Цьому багато уваги приділяла військова преса. Так, у фронтових, армійських та дивізійних газетах систематично розміщувалися матеріали про норми поведінки радянського воїна за кордоном. Політпрацівники підкреслювали: "Ми повинні зберегти чистоту наших думок та серцець, ми повинні залишатися людьми, незважаючи на пекучу пам'ять кожного із нас про все чорне, що було скоєно окупантами на нашій рідній землі. Ми повинні бути милосердними до наших ворогів; кожен із нас у будь-якому місті чи селі повинен відчувати себе переможцем, який покликаний принести мир та спокій місцевим мешканцям. Необхідно віднайти в собі силу зрозуміти: Угорщина була кинута у війну з нами не за бажанням народу, а за волею Гітлера і зрадників народу, яких цей маніяк віднаходив у будь-якій країні та робив своїми поплічниками". Водночас зазначалося, що "ніколи нічого не можна пробачати прямих, усвідомленим виконавцям волі Гітлера, його банді - фашистам, які холодно-кровно та цілеспрямовано чинили злочини на нашій землі і на території країн, які ми звільняємо" [Там само].

Настрої жителів угорської столиці.

Будапештська операція була успішно завершена 14 лютого 1945 року. У ході її проведення Червона Армія звільнила близько 45 % території Угорщини [9, с. 69].

Варто наголосити, що битва за Будапешт торкнулася його жителів так само, як і військових. За даними угорського історика К. Унгварі, на момент оточення приблизно до 15 % неєврейського населення столиці бажали продовження війни на боці рейху, оскільки вважали, що перспектива приходу сюди Червоної Армії буде найгіршим варіантом, а тому надавали перевагу протистоянню. Ще 15 % містян мали прямо протилежні переконання. Вони вважали, що подальший союз Угорщини з німцями знаменуватиме для країни політичну й моральну катастрофу. У решти 70 % не було чітких міркувань щодо того, як розвиватимуться події після оточення; їх цікавили лише питання виживання та загрози, що нависла над ними та їхніми сім'ями. Водночас місцеві євреї, які були найбільшою групою з тих, хто відчував наймовірний страх за своє життя, чекали звільнення, хто б його не приніс [12].

Т. Сорос (єврей за походженням) у своїй книзі "Маскарад. Гра в хованки зі смертю у нацистській Угорщині" зазначав із цього приводу: "Те, що в Будапешт незабаром увійдуть росіяни, стало чи не єдиною темою в нашому домі. Сусіди, знайомі і незнайомі, цікавилися моєю думкою з приводу того, чим цей прихід нам загрожує. Я, як міг, намагався підбадьорити їх. "Росіяни не такі вже й погані, - говорив я, - і боятись їх немає причин: вони поведуть себе пристойно, хоча іноді бувають занадто запальні" [19].

За даними К. Унгварі, частина угорської національної аристократії була налаштована, в основному, антинацистськи, незважаючи на те, що саме цей прошарок підпадав під найбільші втрати з приходом радянських військ та комуністичного режиму. Так, ліберальний політичний діяч І. Чечі, відмітив: "Гармати палили до півночі. Інколи ми чули навіть кулеметні черги. Це була найчудовіша різдвяна музика..." Водночас серед робітників були широко розповсюджені пронимецькі та соціал-націоналістичні настрої й переконання. Так, один із них згадував: "Ми так боялися росіян, що навіть розібрали різдвяну ялинку" [12].

Після всього пережитого населення столиці з пересторогою зустрічало воїнів Червоної Армії. Цьому сприяли насамперед чутки про швидку та неминучу

депортацію всіх, хто вижив, до Сибіру. На цей час у звільненому Дебрецені вже був створений Тимчасовий уряд Угорщини, який оголосив війну Німеччині, сформовані добровольчі частини; близько 3200 угорців узяли участь у звільненні Будапешта. Власне, інформація про те, що "серед російських визволителів є угорці", які перейшли на їхній бік, обнадіявала людей [20].

Щодо останнього, то варто нагадати, що 27 грудня 1944 року з проханням дозволити взяти участь у звільненні своєї батьківщини від гітлерівських окупантів звернулися до командування 2-го Українського фронту та Тимчасового національного уряду угорські військовополонені, які перебували в таборі під Дебреценом. 9 січня 1945 року відбулася розмова між представником командування Червоної Армії генерал-полковником Ф. Кузнецовим та міністром оборони Тимчасового національного уряду Угорщини генерал-полковником Я. Верешем. У результаті була досягнута домовленість стосовно принципів створення нової угорської армії та надання в цій справі допомоги з радянської сторони [9, с. 74].

Як впливає із запису вищевказаної розмови, Я. Вереш повідомив: "На національних зборах мене докладно інформували місцеві представники про те, що всюди панує ентузіазм і що народ готовий зі зброєю в руках відплатити німцям за все, що вони скоїли" [18, с. 257].

Злочини червоноармійців на угорській території та їх вплив на місцеве населення. Сприйняття місцевим населенням Угорщини Червоної Армії та Радянського Союзу було неоднозначним. На думку угорського історика А. Калантарі, для мешканців його країни СРСР, з одного боку, був країною-визволителем, а з іншого - і це більше стосується післявоєнного періоду - країною-окупантом. Серед угорців спогади про радянських солдат досить суперечливі. Прихід Червоної Армії означав завершення гонінь, які були спричинені війною. Не приписаними є факти, коли радянське військово-політичне керівництво надавало допомогу спустошеному війною населенню пунктам Угорщини. Проте реальними є й факти злочинів, скоєних червоноармійцями [5]. А. Калантарі пояснює це так: "...Окремі угорські війська, які брали участь в окупаційному режимі на території СРСР, проводили каральні акції, в ході яких вони вчинили тяжкі воєнні злочини. Відтак, коли Червона Армія вступила на територію Угорщини, її солдати не залишилися у боргу..." [12].

Не слід забувати, що в окремих випадках злочини червоноармійців були ініційовані радянським військовим керівництвом. Так, Р. Малиновський, після захоплення угорської столиці, надав три дні для розграбовування міста. Як наслідок, 10-тикілограмові пакети з трофеями були відправлені радянськими солдатами додому. Їх особливо цікавили окуляри, годинники, текстиль та друкарські машинки. А девіантна поведінка зумовлена, здебільшого, недисциплінованістю радянських воїнів [5]. Це проявлялося як у дрібницях ("... російські солдати на вулицях постійно стріляють по собаках та котам, унаслідок чого ... кулею застрелено людину"), так і в серйозних злочинних діях (убивствах, зґвалтуваннях, надмірній агресії до цивільного населення) [21].

Один із злочинів, який і сьогодні є болючим спогадом в Угорщині, - розстріл 22 березня 1945 року 32 мешканців села Оласфлау, розташованого в Задунайському краї. Сьогодні слідчі висувають декілька версій щодо причин розстрілу. За однією із них, червоноармійці запідозрили в місцевих жителях опозиційних партизанів, за іншою - це була помста радянських військовослужбовців за злочини німців та угорців у СРСР або помста за жорстоке вбивство есесівцями поранених червоно-

армійців та медсестер з медсанбату, що розташовувався у місті Секешфехерваре [22].

Далі наводимо свідчення угорських істориків стосовно поведінки червоноармійців по території Угорщини. За спогадами історика А. Пето тисячі полонених солдат-румунів були страчені на місці, що порушувало Женевські конвенції щодо поводження з військовополоненими; сотні тисяч осіб цивільного населення були депортовані, загинули на чужині або повернулись із Сибіру через десятиліття. Червона Армія систематично грабувала житлові будинки, музеї, художні галереї, бібліотеки, руйнувала фабрики та інститути [8].

Масового характеру набувають факти зґвалтувань, особливо в зоні безпосередньої близькості до лінії фронту та в районах, окупованих Червоною Армією в ході великих битв [5]. Історик А. Пето зазначає, що лише в Будапешті було зґвалтовано від 50 до 200 тисяч жінок [21]. Аби уникнути "уваги" радянських солдат, мадярки імітували старих бабусь або перевдягались у чоловічі речі [8]. Багато жінок ховалось у храмах, уважаючи, що солдати не посміють осквернити Божий дім. Проте вони помилялися, червоноармійці вривалися у костели та нещадно грабували їх, прихоплюючи із собою жінок, які там переховувалися. У багатьох випадках священники захищали віруючих від солдатів, але були страчені. Ці факти шокували та викликали паніку серед населення Угорщини [23].

Угорські жінки здебільшого мовчали про зґвалтування, оскільки були зацікавлені мати "гідну" репутацію в умовах патріархального суспільства. Власне, це й не дає можливості визначити точну кількість сексуальних злочинів іноземних солдат на території Угорщини [8]. Психологічні наслідки зґвалтувань були жахливими, серед них - травми від пережитого сорому, несприйняття зґвалтованих жінок та народжених ними дітей суспільством тощо. І відобразилось усе це на кількох поколіннях [5]. Прямі наслідки не менш катастрофічні: з одного боку - це небажана вагітність, з іншого - зростання венеричних захворювань. Щодо поширення хвороб від статевих стосунків, то відмічається, що в радянській зоні окупації венеричних захворювань було зафіксовано значно більше, ніж у західній [8]. Обсяги венеричних захворювань можна оцінити з телеграми, яку у квітні 1945 року Тимчасовий уряд Угорщини направив у Нью-Йорк: "Просимо надіслати для 470 тисяч пацієнтів медичні препарати для лікування сифілісу" [25].

Проте не можна не відзначити й інший бік справи. Так, наприклад, окремі жінки вступали в близькі стосунки з радянськими офіцерами з метою отримати певні привілеї, захист та їжу. Більше того, угорською стороною визнається й поширення проституції, яка була спровокована безконтрольними умовами війни. Як наслідок, після 1945 року Угорщина починає заходи з викорінювання проституції, яка станом на 1947 рік була визнана однією з нагальних проблем охорони здоров'я в державі [8].

При цьому слід розуміти, що засобом масової інформації було заборонено писати про жахливі акти злодіянь з боку радянських військовослужбовців. Навпаки, інформаційні органи повинні були вихвалити Червону Армію та Радянський Союз як визволителів та прославляти російського солдата перед усім світом [23].

Масштабність злочинності та жорстокість червоноармійців сильно впливали на свідомість та настрої угорського населення. Про це писали комуністичні лідери Я. Кадор та М. Ракоші [25]. Зокрема, останній неодноразово повідомляв голові Комінтерну Г. Дімітрову про випадки ганебної поведінки червоноармійців в Угор-

щині. Причому М. Ракоші підкреслював, що це не сприяє пропаганді комуністичної партії в державі [8].

Реакція військово-політичного керівництва СРСР на поширення злочинності серед червоноармійців. Для припинення подібних несанкціонованих та злочинних дій радянських солдатів військово-політичне керівництво видало чимало документів, наприклад, звернення-застереження воєнної ради 3-го Українського фронту, в якому зазначалося: "Не чини мирному населенню шкоди. Не дозволяй собі нічого, що не відповідає твоїй гідності та забруднює твоє славне ім'я. Де б ти не був, поведи себе так, щоб твоя поведінка викликала повагу перед Червоною Армією та нашою Країною. Усі повинні бачити, що Червона Армія - найсильніша, а її солдати - найхоробріші, найвідважніші і, водночас, найбільш цивілізовані".

Проте цей наказ порушувався, а попередження злочинів з боку радянського командування були досить формальними. Нерідко молодші командири самі очолювали злочинні дії [21]. Угорські поліцейські, які номінально були при радянських штаб-квартирах, закривали очі на злочини і втручалися лише в крайніх випадках. Більше того, було визначено відповідальність для тих, хто обмовить Червону Армію, що призвело до зменшення скарг від місцевого населення [5].

Тоді НКВС, за вказівкою Й. Сталіна, запровадило спецпідрозділи, які жорстко карали винуватців. Щойно вони розпочали свою діяльність, різко знизилася кількість випадків пограбувань, зґвалтувань, адже покарання було жорстоким - розстріл. Кожен військовий, чи то офіцер, чи солдат, міг убити бойового товариша, якщо той порушував наказ самого генералісімуса [26].

Примус Угорщини до соціалізму. У квітні 1945 р. обидва центри угорської комуністичної партії (місцевий та емігрантський) злилися в одну організацію, генеральним секретарем ЦК УКП був обраний М. Ракоші. 20-21 травня того ж року в Будапешті відбулася перша Всесоюзна конференція УКП [15]. Варто зазначити, що чимало місцевих комуністів сподівалися на те, що підтримка СРСР і ЧА дозволить встановити в країні диктатуру пролетаріату, незважаючи на те, що переважна більшість її населення зовсім не поділяє таких настроїв [Там само].

Проте кремлівські очільники розуміли, що не можна відразу нав'язати соціалізм цілій країні, робити це необхідно поступово. Щоб не викликати масового невдоволення й обурення в державі, де значна частина населення не ставилася до комуністів прихильно, Москва рекомендувала їм проводити стратегію поступового входження в органи влади. Ці ж міркування підтримував М. Ракоші: "...Навіть теоретичне порушення питання про диктатуру пролетаріату як мети викликала б тривогу серед наших супутників по коаліції й ускладнила б здійснення наших прагнень, спрямованих на завоювання не тільки дрібнобуржуазних мас, а й більшості робочих мас" [Там само]. Подібні передбачення підтвердили підсумки осінніх виборів 1945 року, на яких комуністи отримали лише 17 % голосів [11].

Водночас західноєвропейські країни, які спершу відмовлялися офіційно визнати Угорщину, після виборів 1945 року встановили з нею дипломатичні відносини. Тепер вони вже стверджували, що Угорщина стала найбільш демократичною країною в Східній Європі [15].

Проте згодом Будапешт таки потрапив у сферу радянського впливу, тому можна було очікувати, що встановлення соціалізму в Угорщині - справа часу. З 1946 р. боротьба за переростання народно-демократичної

революції в соціалістичну вступила в нову фазу. До цього часу компартія перетворилася на масову політичну організацію, що налічувала 653 тис. членів. За комуністами йшла значна частина робітничого населення країни [Там само]. Не слід забувати й те, що на правах переможця Радянський Союз залишив на угорській території свої війська, отримавши можливість сформувати лояльний до себе уряд. Звичайно, до влади прийшли комуністи, які внаслідок злиття з соціалістами утворили Угорську партію праці. Багатьом місцевим мешканцям це не подобалося, але в СРСР тут був свій інтерес. Розпочалася "холодна війна", і в такій ситуації він потребував буфера з лояльних країн Східної Європи.

Виведення радянських військ з Угорщини відбулося аж у 1991 році, після того, як 10 березня 1990 року угорський та радянський міністри іноземних справ, відповідно Д. Хорн та Е. Шеварднадзе, підписали з цього питання угоду. У наступні місяці після підписання документа з території угорської держави майже 35 тисяч залізничних вагонів перевезли 100 тисяч військовослужбовців та цивільних представників, а також близько 27 тисяч матеріальних засобів. Останній солдат залишив поїзд 16 червня 1991 року в прикордонному пункті Захонь. 19 червня о 15 годині 01 хвилині залишив угорську територію командувач Південної групи військ генерал-лейтенант В. Шілов [7].

Проте таке тривале перебування радянського військового контингенту генерує й до сьогодні суперечки довкола питання: що насправді відбулось у 1945 році - "звільнення" чи "окупація". Наведемо декілька цитат з цього приводу:

- "Ми можемо вести мову про окупацію Радянським Союзом Угорщини у 1944-1945 роках, водночас не можна відкидати той факт, що угорське населення було звільнено від фашистів" [Там само].

- "Поряд із усім негативом слід пам'ятати, що маршали Толбухін та Малиновський, які очолювали радянські війська, в ході боїв усунули диктаторський уряд, звільнили народ від німецької окупації та жаків війни. Інша справа, що нова окупація привела до нового тираничного комуністичного режиму" [22].

- Водночас, існують й дуже категоричні погляди: "Славна комуністична Червона Армія" не несла звільнення, а здійснила червону криваву окупацію [24].

Висновки

1. На сьогодні не вироблено єдиного бачення перебігу подій на території Угорщини наприкінці Другої світової війни, оскільки простежується неоднозначність їх трактування в літературі 1946-1990 рр. та сучасних публікаціях; погляди сучасних угорських та російських дослідників щодо фактів порушення бійцями Червоної Армії військової дисципліни щодо спілкування з місцевим населенням теж відрізняються. Усе це не дає чіткої картини стосунків між угорським населенням та червоноармійцями, а швидше збентежує своїми нерідко протилежними фактами. При цьому слід визнати, що навіть із негативним ставленням значної частини угорців до радянських військ, були й моменти співпраці, інакше радянське військово-політичне керівництво не спромоглось би створити на землях Угорщини нові партійні інституції та закріпити там радянську владу. Водночас сучасними угорськими дослідниками все частіше трактується перебування Червоної Армії в їхній країні як "радянська окупація".

2. Аналіз історичних документів того періоду та спогадів очевидців свідчить, що події, які ще нещодавно трак-

тувались однозначно, збагачуються альтернативними поглядами. Існуючі "напівтони" в інтерпретації одних і тих самих фактів потребують подальших спільних розвідок істориків як Угорщини, так і пострадянських країн. Ці дослідження повинні бути спрямовані не на звинувачення або виправдання, а на досягнення істинних висновків, які б дали підґрунтя для побудови нових "здорових" взаємовідносин між країнами в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурцев М. И. Опыт советской пропаганды среди войск и населения противника в период войны с белофиннами / М. И. Бурцев // Партийно-политическая работа в боевой обстановке. - М., 1940.
2. Сенявская Е. С. Красная Армия в Европе в 1945 году. Старые и новые стереотипы восприятия в России и на Западе [Электронный ресурс] // Е. С. Сенявская // Перспективы. Электронный журнал. - Режим доступу : http://www.perspektivy.info/history/krasnaja_armija_v_jevrope_v_1945_godu_staryje_i_novyje_stereotipy_vosprijatija_v_rossii_i_na_zapade_2012-05-04.htm.
3. Сенявская Е. С. Фронтовое поколение Великой Отечественной: социально-психологический феномен [Электронный ресурс] // Е. С. Сенявская // Перспективы. Электронный журнал. - Режим доступу : http://www.perspektivy.info/history/frontovoje_pokolenije_velikoj_otechestvennoj_socialno_psihologicheskij_fenomen_2009-05-07.htm.
4. Сенявская Е. С. Психология войны в XX веке: Исторический опыт России : [монография] / Е. С. Сенявская. - М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. - 383 с.
5. Ágoston K. Mit művelt a magyarokkal a Vörös Hadsereg? [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140220-ii-vilaghaboru-magyarorszagnemetek-oroszok-katonak-polgari-lakossag-mit-muvelt-amagyarokkal.html>.
6. Balogh Béni L. Törvényes megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között / L. Balogh Béni. - Könyv : Magyar Nemzeti Levéltár kiadó, 2015, 568 oldal.
7. Bihari D. A szovjetek 46 évig keresték a kiutat Magyarországról [Электронный ресурс] / D. Bihari. - Режим доступу : <http://24.hu/tudomany/2015/06/19/a-szovjetek-46-evig-kerestek-a-kiutat-magyarorszagrol/>.
8. Pető A. Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_peto_andrea.htm.
9. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во Второй мировой войне / [под ред. М. И. Семиряги]. - М. : Воениздат, 1972. - 304 с.
10. Семиряга М. Борьба Центральной и Юго-Восточной Европы против немецко-фашистского гнета / М. Семиряга. - М. : Наука, 1985. - 328 с.
11. Угорщина [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://pidruchniki.com/15310511/istoriya/ugorschina_naprikintsi_drugoyi_svitovoyi_viy_ni.
12. Унгвари К. Осада Будапешта. 100 дней Второй мировой войны [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://bookz.ru/authors/kristian-ungvari/osada-bu_617/1-osada-bu_617.html.
13. История военного искусства / [под общ. ред. А. А. Строкова]. - М. : Воениздат, 1966. - 656 с.
14. Felszabadítás, vagy megszállás? [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://www.jokortv.hu/hirek/felszabaditas_vagy_megszallas.
15. Встановлення соціалізму в Угорщині [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://ua-referat.com>.
16. Опыт отделения по работе среди венгерского населения (2-й Украинский фронт) // Бюллетень "Опыт работы". - 1-я типография Управления Воениздата НКО им. С. К. Тимошенко, 1945. - Июль. - № 7 (32). - С. 3-16.
17. Освобождение Юго-Восточной и Центральной Европы войсками 2-го и 3-го Украинских фронтов 1944-1945. - М. : Наука, 1970 [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://www.warmech.ru/easteur_0/evrukr1-3a.html.
18. Освободительная миссия Советских Вооруженных сил в Европе во Второй мировой войне : Документы и материалы. - М. : Воениздат, 1985. - 640 с.
19. Назаров О. Г. Нам советские солдаты принесли освобождение и жизнь [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://reosh.ru/nam-sovetskie-soldaty-prinesli-osvobozhdenie-izhizn.html>.
20. Хазанов Д. Б. К 70-летию освобождения Будапешта [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://histrf.ru/ru/biblioteka/book/k-70-lietii-osvobozhdeniia-budapieshta>.
21. 1944-47: A vörös terror megveti lábát Magyarországon [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://harcunk.info/index.php/archiv/1179-1944-47-a-voros-terror-megveti-labat-magyarorszagon>.
22. Венгрия начала расследование "злodeяний" Красной Армии [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://svpressa.ru/society/article/47538/>.
23. A Vörös Hadsereg megérkezése [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://betiltva.com/files/csonka_forradalom_oknyomozo_tortenete2.php.
24. A szovjet katonák rémtettei [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <https://szebbjovo.hu/szovjet-katonak-remtettei-eros-idegzetueknek/>.
25. Калантари А. Венгрия: от фашизма к коммунизму : [Беседа с доцентом Капошварского университета А Калантари / Ведущий В. Дымарский] [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://echo.msk.ru/programs/victory/833172-echo/#element-text>.
26. Советский солдат в логове фашистского зверя [Электронный ресурс]. - Режим доступу : <http://amnesia.pavelbers.com/Straniza%20istorii%20voyni%2042.htm>. - Сайт "Забывшие страницы войны"
27. Tarján M. Tamás Magyarországon hivatalosan véget ér a II. világháború [Электронный ресурс]. - Режим доступу : http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_aprilis_4_magyarorszagon_hivatalosan_veget_er_a_masodik_vilaghaboru.

Куцкая Олеся,

кандидат исторических наук, доцент,

Национальная академия сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного, г. Львов

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ КРАСНОАРМЕЙЦЕВ С МЕСТНЫМ НАСЕЛЕНИЕМ В ХОДЕ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ СОВЕТСКИХ ВОЙСК НА ВЕНГЕРСКОЙ ТЕРРИТОРИИ В КОНЦЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье анализируются отношения между венгерским населением и советскими военнослужащими во время пребывания Красной Армии на территории Венгрии в конце Второй мировой войны. Путем обобщения

данных, задекларированных предыдущими исследователями, анализируются факты, повлиявшие на формирование у венгров восприятия советского присутствия на территории их страны от настороженного до негативного. Определено, что пребывание советских войск в Венгрии воспринималось местным населением как этап "красной" оккупации.

Ключевые слова: Вторая мировая война; Красная Армия; Венгрия; пропаганда; преступления красноармейцев; оккупация.

Kutska Olesia,

PhD in historical sciences, associate professor;

National Army Academy named after hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv

THE RELATIONSHIPS BETWEEN RED ARMY AND THE HUNGARIANS DURING SOVIET OCCUPATION OF HUNGARY AT THE END OF WORLD WAR II

One of the World War II stages - the Red Army acquisition and occupying of Eastern Europe, particularly of Hungary is to be considered here. The features of relationships between the Red Army and local people are being analyzed through the revision of views on the Soviet troops presence outside the Soviet Union in 1944 - 1945 years. It is to be defined, based on real facts, the changing of relationships from the first meeting of the hungarians with Soviet units who entered the state territory due to military necessity and to the overall perception of the Soviet. Particularly is to be focused on Budapest inhabitants attitudes in anticipation of the new government establishment in the country. The facts of the Red Army deviant behavior that led to negative attitudes among the local people are to be defined, and Soviet military and political leaders activities against combat crimes. It is to be defined Soviet propaganda special activities, that were aimed to win hearts and minds of the Hungarians and the correct understanding of the Soviet Union policy in the final stage of World War II. This work is to determine that Soviet propaganda campaign, which unfolded in that period, provided new Hungarian party institutions and consolidated Soviet power in Hungary. Nevertheless Hungarian citizens perceived the Red Army with cautious and fears, due to the Red Army atrocities, but prolonged foreign army occupation of the state and imposing of socialism changed the Hungarians mood to extremely negative. This finally led Hungarian residents to situation understanding, especially in comparison of occupation by Nazi and Soviet.

Key words: World War II; the Red Army; Hungary; propaganda; crimes of the Red Army soldiers; occupation.

REFERENCES

1. Burtsev, M.I. (1940), The experience of Soviet propaganda among the troops and the population of the enemy during the war with the White Finns, in: *Party political work in a combat situation W.P., Moscow (rus).*
2. Senyavskaya, E.S. (2012), The Red Army in Europe in 1945. Old and new stereotypes of perception in Russia and in the West, *Prospects. Electronic Journal*, available at: http://www.perspektivy.info/history/krasnaja_armija_v_jevrope_v_1945_godu_staryje_i_novyje_stereotypy_vosprijatija_v_rossii_i_na_zapade_2012-05-04.htm
3. Senyavskaya, E.S. (2009), Front generation of the Great Patriotic War: socio-psychological phenomenon, *Prospects. Electronic Journal*, available at: http://www.perspektivy.info/history/frontovoje_pokolenije_velikoj_otechestvennoj_socialno_psihologicheskij_fenomen_2009-05-07.htm
4. Senyavskaya, E.S. (1999), Psychology of War in the Twentieth Century: Historical Experience of Russia, *The Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN)*, Moscow, 383 p. (rus).
5. Augustine, K. (2014), What did the Hungarians, the Red Army? Available at: <http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140220-ii-vilagaboru-magyarorszag-nemetek-oroszok-katonak-polgari-lakossag-mit-muvelt-a-magyarokkal.html>
6. Balogh Beni, L. (2015), Lawful occupation. Soviet troops in Hungary between 1944-1947, *Hungarian National Archives Publisher*, 568 p. (hung)
7. Bihari, D. (2015), The Soviets were looking for a way out of Hungary for 46 years, available at: <http://24.hu/tudomany/2015/06/19/a-szovjetek-46-evig-kerestek-a-kiutat-magyarorszagra/>
8. Peto A. (1999), Marching army, enduring trauma. The 1945 Budapest rape in memory, available at: http://epa.oszk.hu/00600/00617/00003/tsz99_1_2_peto_andrea.htm
9. Semiryaga, M.I. [Ed.] (1972), Countries of Central and South-Eastern Europe in World War II, *Voyenizdat*, Moscow, 304 p. (rus).
10. Semiryaga, M. (1985), The struggle of Central and South-Eastern Europe against the German-fascist oppression, *Nauka*, Moscow, 328 p.
11. Hungary, available at: http://pidruchniki.com/15310511/istoriya/ugorschina_naprikintsi_drugoyi_svitovoyi_viy_ni
12. Ungvari, K. (2013), Siege of Budapest. 100 days of World War II, *Tsentrpoligraph publisher*, Moscow, available at: http://bookz.ru/authors/kristian-ungvari/osada-bu_617/1-osada-bu_617.html
13. Stokov, A. A. [Ed.] (1966), History of military art, *Military Publishing*, Moscow, 656 p. (rus).
14. Liberation or occupation?, available at: http://www.jokortv.hu/hirek/felszabaditas_vagy_megszallas
15. Installation of socialism in Hungary, available at: <http://ua-referat.com>
16. Experience of the department for work among the Hungarian population (2nd Ukrainian Front) (1945), *Bulletin «Work Experience»*. The 1st printing house of the Military Publishing Office of the NKO. S.T. Timoshenko, July. № 7 (32), p. 3-16 (rus).
17. Liberation of South-Eastern and Central Europe by the troops of the 2nd and 3rd Ukrainian Fronts 1944-1945 (1970), *Nauka*, Moscow, available at: http://www.warmech.ru/easteur_0/evrukr1-3a.html
18. The Liberation Mission of the Soviet Armed Forces in Europe in World War II: Documents and Materials (1985), *Military Publishing*, Moscow, 640 p. (rus).
19. Nazarov, O.G. (2015), Soviet soldiers brought liberation and life to us, available at: <http://reosh.ru/nam-sovetskie-soldaty-prinesli-osvobozhdenie-i-zhizn.html>
20. Khazanov, D. B. To the 70th anniversary of the liberation of Budapest, available at: <http://histrf.ru/ru/biblioteka/book/k-70-lietiiu-osvobozhdeniia-budapieshta>

21. 1944-47: The Red Terror despises his leg in Hungary, available at: <http://harcunk.info/index.php/archiv/1179-1944-47-a-voros-terror-megveti-labat-magyarorszagon>
22. Hungary launched an investigation into the «atrocities» of the Red Army, available at: <http://svpressa.ru/society/article/47538/>
23. The arrival of the Red Army, available at: http://betiltva.com/files/csonka_forradalom_oknyomozo_tortenete2.php
24. The horrors of Soviet soldiers, available at: <https://szebjovo.hu/szovjet-katonak-remtettei-eros-idegzetueknek/>
25. Kalantari, A. Hungary: from Fascism to Communism: [Conversation with the Associate Professor of Kaposvar University A. Kalantari / Presenter V. Dymarsky] available at: <http://echo.msk.ru/programs/victory/833172-echo/#element-text>.
26. The Soviet soldier in the den of the fascist beast, *The site «Forgotten pages of the war»*, available at: <http://amnesia.pavelbers.com/Straniza%20istorii%20voyni%2042.htm>
27. Tarjan, Thomas M. Hungary officially ends in Annex II. world war II, available at: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_aprilis_4_magyarorszagon_hivatalosan_veget_er_a_masodik_vilaghaboru

© Куцька Олеся

Надійшла до редакції 08.02.2017

УДК 94(477.83/.86)"1944/1953"

ЛЕВИК БОГДАН,

доктор історичних наук, доцент,

Національний університет "Львівська політехніка"

ПІДПІЛЬНА АНТИРАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ "ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА" В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944-1953 рр.)

У статті проаналізовано останні наукові дослідження та фактичні матеріали з питань підпільної антирадянської боротьби студентів Національного університету "Львівська політехніка" в 1944-1953 рр. Наведено перелік студентів, які були репресовані радянськими органами НКВС за антирадянські виступи під час навчання у ВНЗ. Розглянуто антирадянську діяльність підпільних студентських груп, учасниками яких були студенти Львівського політехнічного інституту, заарештовані НКВС і засуджені на різні терміни (10-25 років) у виправно-трудових колоніях ГУЛАГу.

Ключові слова: *Львівський політехнічний інститут; Національний університет "Львівська політехніка"; студенти Політехніки; 1944-1953 рр.; антирадянське студентське підпілля у Львові.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. Львів по праву можна назвати студентським містом, освітньо-науковим центром України, таким він був у довоєнній Польщі, таким він залишався й у радянську добу 1944-1991 рр. Історія вищих навчальних закладів (ВНЗ) Львова достатньо вивчена й відома завдяки роботам І. Палтера [2], Р. Генеги [3], В. Кубіва [7], В. Трофимовича [12], Р. Ковалюка [15]. Однак тільки незалежність принесла реальну можливість дослідникам ознайомитись із архівами СБУ у Львівській області та зафіксованими спогадами очевидців та учасників зазначених подій, які відкривають завісу підпільної боротьби львівського студентства проти радянського тоталітарного режиму.

Метою статті є введення в науковий обіг нових фактів ідеологічного протистояння між молоддю, студентами Львівської політехніки, і репресивним апаратом радянської влади.

Виклад основного матеріалу.

Львівська вища школа в повоєнні роки. Після звільнення Львова від гітлерівських військ 27 липня

1944 р. ВНЗ міста у вересні відновили свою роботу. До початку Другої світової війни у Львові діяло сім ВНЗ, у яких навчалось 7 178 студентів. У повоєнні роки свою роботу відновили: Університет, Політехнічний, Медичний, Ветеринарний, Педагогічний, Учительський інститут та Інститут торгівлі. З творчих вишів запрацювала Львівська музична консерваторія, яка нараховувала 6 факультетів, була очолювана одним деканом. Кількість студентів тут становила 62 на 63 особи професорсько-викладацького складу. 1944/1945 н. р. та перший семестр 1945/1946 н. р. уважалися організаційними. На 20 листопада 1944 р. у Львові навчалось 3 277 студентів, із них 1 132 українці. Станом на березень 1945 р. у Львові було 3 687 студентів, із них 1 677 українці, але 1 577 були вихідцями зі Східної України. У Політехнічному інституті на початку 1945/46 н. р. навчалися 2 403 студенти, під кінець семестру їх залишилось тільки 1 779. Станом на 1944/1945 н. р. у ВНЗ нараховувалось 100 студентів зі Східної Галичини, а 1946/47 рр. - 120. Заняття проводились в аудиторіях, які не освітлювались,